Gemeente Amsterdam

Advies van Monumenten en Archeologie aan de Commissie Ruimtelijke Kwaliteit

Monumentenadviseur	5.1, 2, e
Adviesdatum	26-5-2020
Adres pand	Haarlemmerplein 2
Monumentnaam	vm. ABN AMRO bankfiliaal
Status pand	Onderzoek monumentwaardigheid Gemeentelijk Monument
Monumentnummer	
Soort aanvraag	Conceptaanvraag
Aanvraagnummer	OLO 3986443
Dossiernummer	2020.147
Aanvrager	AHAM Vastgoed B.V.
Architect	HP Architecten

Aanleiding
Het wijzigen, renoveren en vergroten van het gebouw.

Samenvatting plan en vraagstelling
In verband met een mogelijke aanwijzing tot Gemeentelijk Monument is Monumenten en Archeologie gevraagd te adviseren op de plannen. In het voortraject heeft MenA contact gehad met de architecten en de plannen becommentarieerd waarop deze zijn aangepast. In het presentatieboekje "*haarlemmerplein 2 ontwerpproces*" is hiervan e.e.a. opgenomen.
Van de Commissie Ruimtelijke Kwaliteit heeft het architectenteam meegekregen dat een enkellaagse optopping tot de mogelijkheden behoort mits deze zich als vanzelfsprekend voegt en mits deze terughoudend van schaal is.
In het ontwerpproces is een analyse gemaakt van de architectuur en wijze van ontwerpen door de oorspronkelijke architect van het gebouw, Arthur Staal. Het plan en het ontwerp zijn hierop gebaseerd en geïnspireerd.
Voor de plannen is onderzoek gedaan naar de ontworpen maar nooit gerealiseerde reclame-uiting naast de geveltop, een nieuwe entree op de hoek of een reconstructie van het oorspronkelijke tourniquet, de exacte indeling van de te reconstrueren puien en de oorspronkelijke kleuren. De dakopbouw is een maat van ca 1,5 meter t.o.v. de voorgevel teruggelegd en is terughoudend ontworpen.

De plattegronden worden nieuw ingedeeld en de later gemaakte vide tussen de begane grond en de eerste verdieping wordt weer dichtgemaakt. In de gevels worden ramen en ventilatiemogelijkheden vervangen en een enkele nieuw gemaakt, gebaseerd en geïnspireerd op de oorspronkelijke situatie. Voor de kozijnen van de begane grond is beargumenteerd een afwijkend kleurenvoorstel gedaan evenals voor de optopping. Van de kozijnen, ramen en deuren is overigens over kleuren weinig anders bekend dan dat ze bestonden uit geanodiseerd aluminium.
Voor de geveluiting is een voorstel gedaan

In hoeverre zijn de ingrepen verenigbaar zijn met de waarden?

Conclusie
Het plan heeft verwaarloosbare gevolgen voor de monumentale waarden en kan, voor zover het renovatie en reconstructie betreft, worden gezien als een positieve wijziging. Er is op een zorgvuldige wijze en met respect voor het gebouw en de architectuur van Arthur Staal omgegaan. De opbouw is terughoudend vormgegeven.

Overigens ter beoordeling van de Commissie.

Onderbouwing
De wijzigingen in het interieur en aan het exterieur hebben geen gevolgen voor de monumentale waarde vanwege het ontbreken ervan (afgezien van de wenteltrap en de kluis die beiden intact blijven) en van structuur. Het dichtmaken van de vide is een verbetering van de structuur. Reconstructies kunnen worden gezien als positief voor het beoogde monument.
Het verhogen van het pand met een bescheiden en terugliggende opbouw diametraal tegenover de entreehoek is voldoende terughoudend en daarmee in dit specifieke geval denkbaar.

Overige punten
-

Bijlage
Beschrijving van Haarlemmerplein 2
Datum: 12 februari 2019
Auteur:5.1, 2, e
Bezoekdatum: 9 januari 2019

Architect: Arthur Staal
Ontwerpjaar: 1969-1971
Bouwjaar: 1971-1972

Opmerking
Haarlemmerplein 2 betreft een voormalig bankfiliaal met kantoor van ABN-AMRO Bank. Het heeft een orde 3-status en maakt onderdeel uit van het beschermd stadsgezicht. Deze verkenning is opgesteld op verzoek van het stadsdeel Centrum om vast te stellen of er sprake is van monumentwaarden, daar de eigenaar voornemens is het pand geheel te slopen.

Stedenbouwkundige context

Het pand is gesitueerd op de hoek van de Haarlemmerdijk en het Haarlemmerplein. Het gebouw is opgenomen in een gesloten gevelwand met in hoofdzaak drie- tot vierlaagse bebouwing. Met zijn drie bouwlagen en bakstenen schijngevel op de hoek sluit het bouwvolume goed aan op de belendende bebouwing. Het gebouw is in de eerste plaats gericht op de Haarlemmerdijk, overeenkomstig het historisch verkavelingspatroon, maar reageert daarnaast ook met de hoek op het Haarlemmerplein. Dit zal ook ingegeven zijn geweest door de stedenbouwkundige context rond 1970: het Haarlemmerplein werd toen diagonaal doorkruist door de verkeersweg die vanaf het Nassauplein, langs de Haarlemmerpoort in een rechte lijn aantakte op het begin van de Haarlemmerdijk. De hoek van het bankgebouw lag in de zichtas van deze weg. Recent is het Haarlemmerplein opnieuw ingericht en heeft de verkeersweg plaatsgemaakt voor een fietspad.

Gebouwtype en bouwgeschiedenis in hoofdlijnen
Bankgebouw op een rechthoekige grondslag, bestaande uit een kelder, begane grond en twee verdiepingen onder een plat dak met een schijngevel. De publieksingang ligt op de hoek die op de begane grond is afgeschuind De personeelsingang bevindt zich links in de gevel aan het Haarlemmerplein.

Haarlemmerplein 2 werd in 1971-1972 gebouwd in opdracht van de Amsterdam-Rotterdam Bank naar ontwerp van Arthur Staal. Het pand is een goed voorbeeld van ‘contextuele architectuur’ uit de jaren zestig en zeventig van de twintigste eeuw. Hierbij was het uitgangspunt het creëren van eigentijdse architectuur die op zorgvuldige wijze ingepast werd in de bestaande context van de historische binnenstad. Door de schaal van het pand, de verticale geledeling van de gevels en de toepassing van een geabstraheerde ornamentiek, voegt het pand zich naar de belendende historische bebouwing.

In 1981 werden de puien met bandramen vernieuwd, eveneens door bureau Staal en heeft de rechter etalageruit aan de Haarlemmerdijk in twee fasen plaats gemaakt voor pinautomaten. Ook is de etalageruit in de gevel aan het Haarlemmerplein vernieuwd, waarbij de diagonale vitrines zijn verdwenen. Meer recent is het stalen draaideurportaal verwijderd en vervangen door schuifdeuren in het gevelvlak. Door deze kleine ingrepen heeft het oorspronkelijke ontwerp enigszins aan zeggingskracht ingeboet. De wijzigingen zijn echter reversibel.
Van het oorspronkelijke bankinterieur zijn alleen de trappen, de kluis en de monumentale publiekstrap bewaard gebleven. Mogelijk ook is de tegelvoer in het publieksgedeelte nog onder de huidige vloerafwerking aanwezig. Begin jaren negentig zijn de begane grond en de eerste verdieping middels een hoge vide met elkaar verbonden (geen bouwtekeningen bekend). Rondom zijn op de eerste verdieping nieuwe kantoorruimten gemaakt. De tweede verdieping is tegenwoordig een ongedeelde en gestripte ruimte.

Architectonische verschijningsvorm
Exterieur
Haarlemmerplein 2 is typologisch goed herkenbaar als bankgebouw. Het publiek kwam binnen via een stalen draaideurportaal op de afgeschuinde hoek van de Haarlemmerdijk met het Haarlemmerplein. De grote, diep in de gevel liggende etalageruiten zijn voorzien van robuuste lage borstweringen van basalt lava. Deze

gaan over in ‘lisenen’ die naar boven toe over de gevel doorlopen en zo de begane grond met de verdiepingen verbinden.
Markant in het gevelbeeld zijn de twee grote vlakken metselwerk met schijngevels en ingezwenkte hoeken die een reminiscentie vormen van een halsgevel. Alle elementen in de gevel hebben een sterk grafische ordening: het is een zorgvuldige compositie waarbij verschillende gevelvlakken verticaal zijn uitgelijnd waar een horizontaal vlak van puien met bandramen en vloer- en dakranden als het ware achterlangs achter doorloopt. De gevel aan de Haarlemmerdijk is op de tweede verdieping voorzien van drie overhoeks-geplaatste erkers, die oorspronkelijk een tegenhanger hadden in de etalageruit aan het plein in de vorm van diagonale vitrines van gekleurd glas. Door de verticale belijning krijgen de gevels een ritmiek die goed aansluit bij de breedte en geleding van de aangrenzende panden.

Staal reageert in zijn gevelontwerp op een zeer doordachte manier op de ligging van het pand op de hoek met het plein. Hij speelt hierbij met de concepten voor-, zij en overhoekse gevel. Het blinde geveldeel aan het Haarlemmerplein is een verwijzing naar de historische verschijningsvorm van zijgevels van zeventiende- en achttiende-eeuwse hoekpanden. Met de ongelijke aansluiting tussen het metselwerk van voor- en zijgevel wordt echter ook het verschil in betekenis tussen beide gevels benadrukt. Tot slot vormen de twee halve ‘halsgevels’ overhoeks gezien, vanaf de toenmalige aanrijroute over het Haarlemmerplein, weer één hele halsgevel.

Interieur
De kluis in de *kelder* die ruim een kwart van de plattegrond beslaat heeft een controlegang rondom. Er zijn twee kluisdeuren; één voor de klanten en één voor het personeel. Een monumentale wenteltrap leidt van het publieksgedeelte op de begane grond naar de kelder. Het trapgat is momenteel echter dichtgezet met hout. De *begane grond* kende een, inmiddels verdwenen, indeling in een publiek gedeelte met een balie en daarachter het deel voor het bankpersoneel. Mogelijk is de tegelvoer van het publieksgedeelte nog onder de huidige vloerafwerking aanwezig. In de rechterhoek bevindt zich nog de ovale nis van de monumentaal vormgegeven trap die aan de binnenzijde bekleed is met oranje mozaïektegeltjes. Zoals uit de bouwtekening blijkt, moeten veel wanden in het pand oorspronkelijk een dergelijke veelkleurige afwerking hebben gehad. Het meeste daarvan is helaas verdwenen. De trap voor het personeel naar de verdiepingen bevindt zich tegen de achterwand van de ruimte. De treden zijn uitgevoerd in kwartsiet.

Cultuurhistorische context
Haarlemmerplein 2 vormt een onderdeel van een reeks bankgebouwen die Staal in de periode 1960-1980 realiseerde voor de AMRO-bank, overwegend in Amsterdam. Het ging daarbij zowel om verbouwingen van bestaande panden als complete nieuwbouw. Het oprichten van kleine, lokale bankfilialen paste in de naoorlogse tendens waarbij commerciële banken zich plotseling gingen richten op particulieren. De meeste gewone burgers zaten toen nog bij de Rijkspostspaarbank die voortgekomen was uit de in de vroege twintigste eeuw voor arbeiders opgezette Postgiro. Als staatsbank kon deze haar rentetarieven echter niet verhogen, terwijl private banken dat wel konden doen. Door het aantrekken van spaargelden van Nederlandse huishoudens hoopten zij hun vermogen te vergroten. Dit vroeg om een flinke uitbreiding van het binnenlandse netwerk van filialen.

Arthur Staal (1907-1993) was de zoon van de architect Jan Frederik Staal. Aanvankelijk maakte hij veel ontwerpen samen met zijn vader , om zich in 1930 te vestigen als zelfstandig architect. Twee jaar later richtte hij samen met Albert Boeken 'Groep '32' op, uit onvrede omdat het hen niet lukte om in het architectengenootschap 'Architectura et Amicitia' de functionalistische architectuur van het Nieuwe Bouwen als waardevolle architectuuropvatting geaccepteerd te krijgen. In 1934 sloten zij zich aan bij 'De 8'. Ze namen daarbinnen wel een afwijkend standpunt in, omdat zij vonden dat het functionalisme van architecten als B. Merkelbach en M. Stam te ver doorgeschoten was. Staal ontpopte zich al snel als woordvoerder en was het meest provocatief in zijn opstelling. Hij was van mening dat de functionalisten van onder andere 'De 8 en Opbouw' het bouwen te wetenschappelijk benaderden. De architecten van 'Groep '32' streefden naar een meer esthetische benadering, met de mogelijkheid om ook elementen uit de traditionele en klassieke bouwkunst te combineren met de principes van het Nieuwe Bouwen. Met name het achttiende-eeuwse classicisme was bij Staal favoriet.
Staal ontpopte zich vooral na de Tweede Wereldoorlog als een succesvol architect die verantwoordelijk was voor een groot aantal bedrijfs- en kantoorpanden in Amsterdam. Eén van de belangrijkste gebouwen is het gebouw Metropool aan de Weesperstraat dat Staal in 1964 samen met C. de Vries ontwierp. Het motief van de hier toegepaste overhoeks geplaatste erkers keert in 1969 terug in het ontwerp voor Haarlemmerplein 2. Naast de AMRO bank was Shell Laboratorium een belangrijke opdrachtgever. Van 1956 tot 1976 bouwde hij in Amsterdam Noord een aantal laboratoria en werkplaatsen, met de Shelltoren ‘Overhoeks’ als hoogtepunt. De intellectuele wijze, met tal van verwijzingen naar historische vormen, waarop Staal de architectonische en stedenbouwkundige opgave van het bankgebouwtje aan de Haarlemmerdijk benaderde is kenmerkend voor zijn contextuele benadering.

Conclusie
Het exterieur van het Haarlemmerplein 2, dat redelijk gaaf bewaard is gebleven, is van architectuurhistorische waarde vanwege de zorgvuldige architectonische en stedenbouwkundige compositie. Het ontwerp voor de gevels is grafisch en gelaagd en kent een rijke materialisatie. Door de schaal van de bebouwing, de verticale opdeling van de gevels en de abstracte ornamentiek is het pand een representatief voorbeeld van ‘contextuele architectuur’ uit de vroege jaren zeventig, waarbij nieuwbouw zich op natuurlijke wijze voegt in het bestaande historisch-stedenbouwkundig weefsel. Daarnaast geeft de gebruikmaking van de ligging op de hoek van het bouwblok en in de zichtas van het Haarlemmerplein het gebouw situationele en stedenbouwkundige waarde. Binnen de collectie van door Staal ontworpen ‘bankfilialen’ in Amsterdam neemt Haarlemmerplein 2 een belangrijke plaats in.
Van het interieur is alleen nog van waarde de kluis met deuren en controlegang en de monumentale wenteltrap naar de kelder.
Verder heeft het pand cultuurhistorische waarde omdat het, nog steeds herkenbaar als bankgebouw in de Haarlemmerbuurt, een duiding is van de periode dat commerciële banken zich gingen richten op particulieren en daarvoor een netwerk van kleinschalige filialen nodig had.

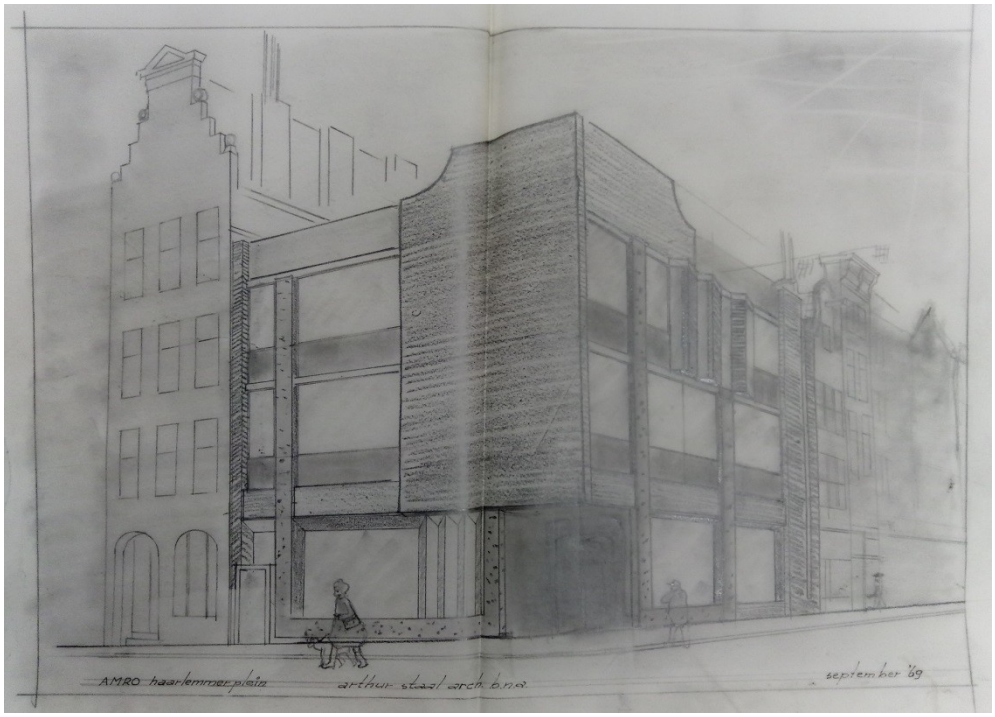
Concluderend kan gesteld worden dat Haarlemmerplein 2 architectuurhistorische en stedenbouwkundige (met name voor wat betreft het exterieur), en in zekere mate ook cultuurhistorische waarden bezit.

Bronnen en literatuur

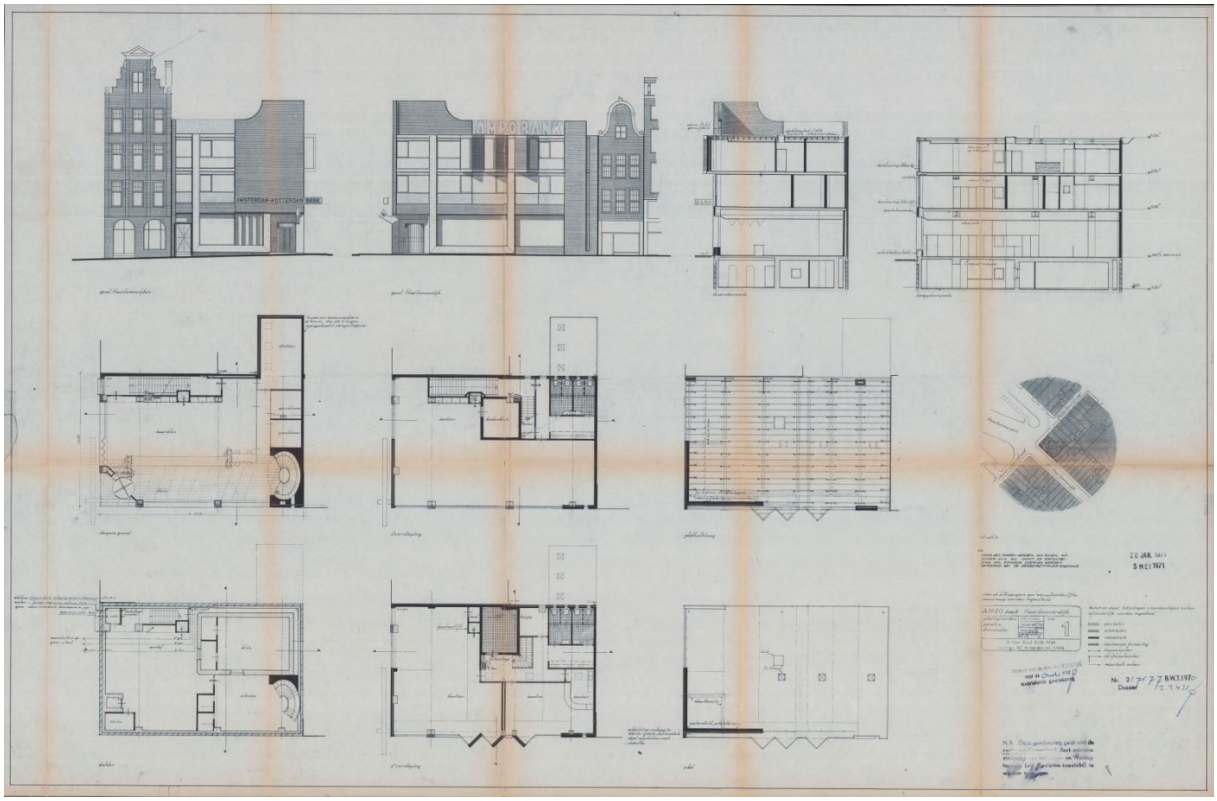
Monumenten en Archeologie, archief
Stadsarchief Amsterdam, beeldbank
Stadsdeel Centrum, Archief Bouw- en Woningtoezicht
Het Nieuwe Instituut, Rotterdam, archief Staal (STAA), inv.nr. 110473305

A. de Back (redactie), *Groep 32*, Uitgave TU Delft, Faculteit Bouwkunde, Delft 1998
Sjaak Priester, 'Architect Arthur Staal, 1907-1993. Nooit rumoerig of pathetisch,' *Ons Amsterdam 10 (2008), 379-399*
Het Nieuwe Instituut, Rotterdam, Staal. A. (Arthur) / Archief (STAA) / Geschiedenis van de Archiefvormer, Biografische schets Arthur Staal (1907-1993)
Joh. De Vries, Wim Vroom en Ton de Graaf (redactie), *Wereldwijd bankieren ABN AMRO 1824-1999*, Amsterdam 1999, 342-345

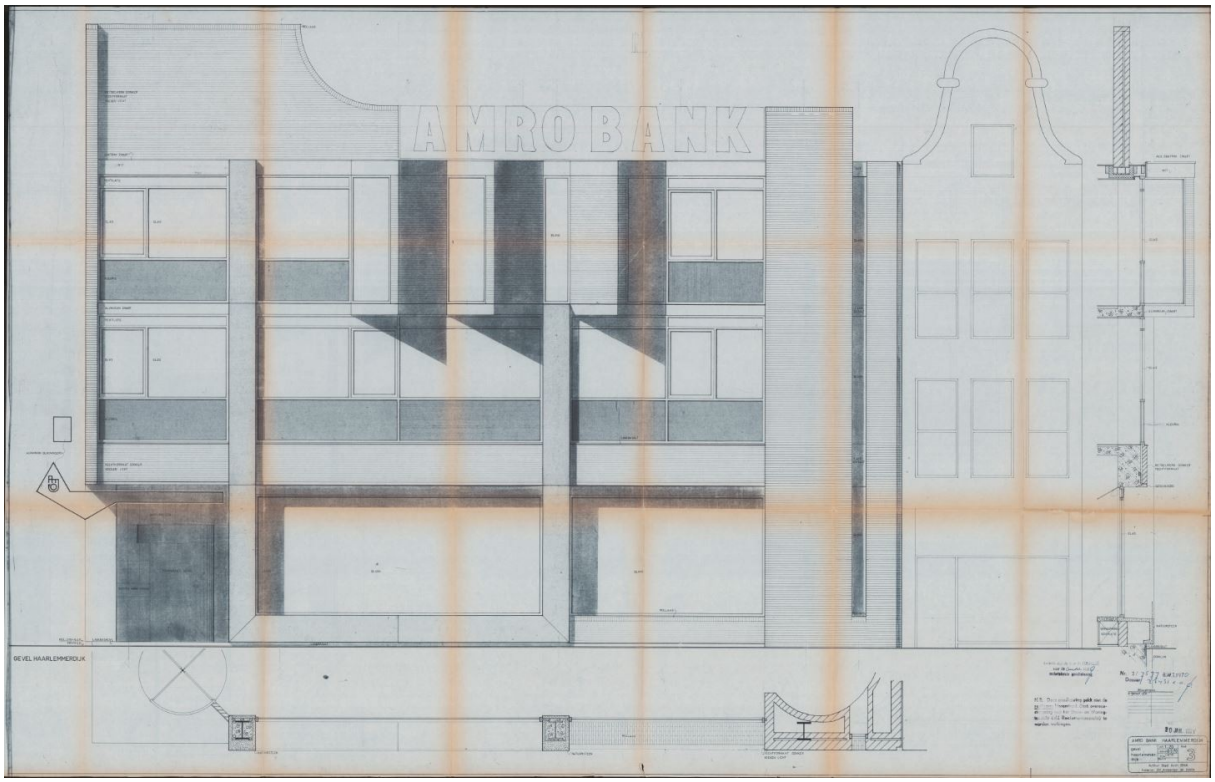
Beeldmateriaal

Schets voor 'AMRO Haarlemmerplein' vervaardigd door Arthur Staal, september 1969 (HNI, Rotterdam)

Ontwerptekening mei 1971, A. Staal (gemeente Amsterdam, archief Bouw- en Woningtoezicht)

Ontwerptekening gevel Haarlemmerdijk, mei 1971, door A. Staal (gemeente Amsterdam, archief Bouw- en Woningtoezicht)

Foto uit 1972 (GAA, inv.nr. 010122028481)

Haarlemmerplein 2 (opname januari 2019)

Haarlemmerplein 2, begane grond met vide en nieuwe trap (opname januari 2019)

Haarlemmerplein 2, publiekstrap naar kluis in kelder Haarlemmerplein 2, personeelsingang zijgevel

Kantoorverzamelgebouw Metropool, Weesperstraat, door A. Staal in samenwerking met C. de Vries (1960-1964) (Herkomst Architectuur.ORG Bart van Hoek)

Keizersgracht 277, door A.Staal (1965-1968)

Twee andere voorbeelden van door A. Staal ontworpen bankfilialen van de ABN AMRO bank: Kinkerstraat 158 (1974-1976, rechts) en Rozengracht 88 (1979-1981, links)